

מבוא לירושלים בימי דוד (ד) /

ההבטחה כי מלכות בית דוד תעמוד עד עולם

ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם וחסדי לא אפיר
מעמו' (שם פ"ט, לא-לד) (הלכות מלכים פ"א ה"ז).

מלכי בית דוד הם העומדים לעולם שנאמר 'כסאך יהיה
נכון עד עולם' (ש"ב ז', טז). אבל אם יעמוד מלך משאר
ישראל תפסק המלכות מביתו, שהרי נאמר לירבעם
'אך לא כל הימים' (מ"א י"א, ט) (שם ה"ט).

יותר מכך, בספר המצוות מחדש הרמב"ם חידוש מפליג ביחס
לאזהרת התורה "לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך
הוא" (דברים י"ז, טו):

אמנם המלכות לבד כבר ידעת מספרי הנבואה שזכה
בה דוד וכן זרעו אחריו עד סוף כל הדורות. אין מלך
למי שיאמין תורת משה אדון כל הנביאים אלא מזרע
שלמה לבד, וכל מי שהוא מזולת זה הזרע הנכבד,
לענין מלכות נכרי קרינא ביה, כמו שכל זרע אחר בלתי
זרע אהרן לענין עבודה זר קרינא ביה, וזה מבואר אין
ספק בו (ספר המצוות, מצוות לא-תעשה שסב).

בעל ספר החינוך (מצוה תצח) הולך כדרכו בעקבות הרמב"ם, אך
בניסוח מעודן יותר: "ובמלכות ישראל כבר זכה בו דוד וזרעו
לעולם, ואין בידני עוד לשנותה, כמו שאין בידני עוד לשנות
הכהונה מזרע אהרן, שנאמר עליו 'כסאך יהיה נכון עד עולם'".
הרמב"ם, מכל מקום, מבין הבטחה זו כהבטחה מרחיקת לכת,
עד כדי כך שמי שאינו מזרע שלמה קרוי נכרי לענין המלכות,
כשם שמי שאינו מזרע אהרן נקרא זר לענין העבודה.

במסגרת שיעור זה אין בכוונתנו לעסוק בהשלכות ההלכתיות
של הסוגיה, ונתמקד כאן בעיקר בפסוקים ובמשמעותם.
הרמב"ם מביא להוכחת דבריו את הפסוקים האלה:

- על המלכות שהיא בירושה:

למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל
(דברים י"ז, כ).

וכזכור, הרמב"ם לומד שהדבר אמור לא במלכות בלבד אלא
"כל השררות והמינויין בישראל ירושה לבנו ובן בנו עד
עולם".

- על זכיית דוד וזרעו במלוכה:

כסאך יהיה נכון עד עולם (ש"ב ז', טז).²

- ועל כך שהמלוכה לא תיכרת מזרע דוד לעולם:

אם יעזבו בניו תורתו ובמשפטי לא ילכון, אם תקתי
יחללו ומצותי לא ישמרו, ופקדתי בשבט פשעם

בפרק זה, המסיים את המבוא לימי דוד, בכוונתנו לבחון את
משמעות ההבטחה הא-לוהית לדוד כי מלכות ביתו תתקיים
עד עולם, ובעיקר לדון בשאלה אם הבטחה זו היא מותנית או
שמא אין היא תלויה בדבר.

א. מלכות דוד עד עולם בהלכה

בברכת יעקב ליהודה נאמר:

לא יסור שבט מיהודה ומחַקק מבין רגליו עד כי יבא
שילה ולו יִקְהַת עמיים (בראשית מ"ט, י).

הראשונים על אתר עוסקים בהרחבה במשמעותה של הבטחה
זו,¹ הן ביחס לשאלת מעמדה של מלכות שאול ומלכותם של
מלכי ישראל, הן ביחס לשאלת הסרת המלכות בכלל הן
במשמעויות לעתיד לבוא. ראשונים רבים (רמב"ן, חזקוני ואחרים)
מסבירים בפשטות כי "ממלכות דוד ואילך לא יסור ממשלתו
להנתן לשבט אחר" (לשון החזקוני על אתר).

להלכה כתב הרמב"ם בפרק א מהלכות מלכים:

כשמעמידין המלך מושחין אותו בשמן המשחה שנאמר
'ויקה שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו'
(ש"א י, א). ומאחר שמושחין המלך הרי זה זוכה לו
ולבניו עד עולם, שהמלכות ירושה שנאמר 'למען יאריך
ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל' (דברים י"ה, כ).
הניח בן קטן – משמרין לו המלוכה עד שיגדיל, כמו
שעשה יהוידע ליואש. וכל הקודם בנחלה קודם
לירושת המלוכה, והבן הגדול קודם לקטן ממנו. ולא
המלכות בלבד, אלא כל השררות וכל המינויין
שבישראל ירושה לבנו ולבן בנו עד עולם. והוא שיהיה
הבן ממלא מקום אבותיו בחכמה וביראה. היה ממלא
ביראה אף על פי שאינו ממלא בחכמה, מעמידין אותו
במקום אביו ומלמדין אותו. וכל מי שאין בו יראת
שמים אף על פי שחכמתו מרובה אין ממנין אותו
למינוי מן המינויין שבישראל. כיון שנמשח דוד זכה
בכתר מלכות, והרי המלכות לו ולבניו הזכרים עד עולם
שנאמר 'כסאך יהיה נכון עד עולם' (ש"ב ז', טז). ולא זכה
אלא לכשרים שנאמר 'אם ישמרו בניך בריתי' (תהילים
קל"ב, יב). אף על פי שלא זכה אלא לכשרים, לא תכרת
המלוכה מזרע דוד לעולם, הקב"ה הבטיחו בכך
שנאמר 'אם יעזבו בניו תורתו ובמשפטי לא ילכון...'

1 הרב גורן ניתח בהרחבה את המשמעות ההלכתית של קביעה זו בפרק
"מלכות בית דוד לאור ההלכה" בספרו תורת המועדים, ירושלים תשנ"ו
(מהדורה מחודשת ומורחבת), עמ' 453 ואילך.

2 המקבילה בדה"א י"ז, יד: "וכסאו יהיה נכון עד עולם".

והכינותי את מלכותו עד לעולם אם יחזק לעשות מצותי ומשפטי כיום הזה (שם כ"ח, ז).

(ה) בנבואת אחיה השילוני לירבעם:

ולבנו אתן שבט אחד למען היות ניר לדוד עבדי כל הימים לפני בירושלם העיר אשר בחרתי לי לשום שמי שם (מל"א י"א, לו).

(ו) במזמור פ"ט:

כרתי ברית לבחירי נשבעתי לדוד עבדי: עד עולם אכין זרעך ובניתי לך דור ודור כסאך סלה... מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו... לעולם אשמר לו חסדי ובריתי נאמנת לו. ושמתי לעד זרעו וכסאו כימי שמים. אם יעזבו בניו תורתי ובמשפטי לא ילכו, אם חקתי יחללו ומצותי לא ישמרו – ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם. וחסדי לא אפיר מעמו ולא אשקר באמונת, לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה. אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב: זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי, כירח יכון עולם, וְעַד בַּשָּׁחַק נִאֲמַן סִלְהָ.

(ז) במזמור קל"ב:

נשבע ה' לדוד אמת לא ישוב ממנה: מפרי בטןך אשית לכסא לך; אם ישמרו בניך בריתי וְעֲדָתִי זו אלמדם גם בניהם עדי עד ישוב לכסא לך (תהילים קל"ב, יא-יב).

(ח) ירמיהו ל"ג, יז-כא:

כי כה אמר ה': לא יִכְרַת לדוד איש יָשֵׁב על כסא בית ישראל. ולכהנים הלויים לא יִכְרַת איש מלפני... ויהי דבר ה' אל ירמיהו לאמור: כה אמר ה': אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה ולבלתי היות יומם ולילה בעתם, גם בריתי תִּפְרַר את דוד עבדי מהיות לו בן מִלֶּךְ על כסאו ואת הלויים הכהנים משרתי.

(ט) הושע ג', ה:

אחר יִשְׁבוּ בני ישראל וּבִקְשׁוּ את ה' א-להיהם ואת דוד מלכם וּפְחַדּוּ אל ה' ואל טובו באחרית הימים.

(י) ישעיהו נ"ה, ג:

הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים.

(יא) יחזקאל ל"ז, כד-כה:

ועבדי דוד מלך עליהם ורועה אחד יהיה לְכֹלָם, ובמשפטי ילכו וחקתי ישמרו ועשו אותם. וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב אשר ישבו בה אבותיכם, וישבו עליה המה ובניהם ובני בניהם עד עולם, ודוד עבדי נשיא להם לעולם.

2. ניתוח המקורות

מבדיקת כל המקורות עולה הבחנה חשובה: בחלק מן המקורות באה ההבטחה של מלכות עד עולם בלא כל התניה, בעוד שבאחרים היא מותנית בשמירת התורה והמצוות. לא מצינו במפרשים התייחסות לסיבת ההבדל בין המקורות.

ובנגעים עונם, וחסדי לא אפיר מעמו ולא אשקר באמונת (תהילים פ"ט, לא-לד).

נתבונן עתה בכתובים המבטיחים מלכות עולם לבית דוד. בעיקר ננסה לבחון עד כמה מותנית ההבטחה לדוד ולזרעו במעשיהם הטובים.

ב. מלכות דוד עד עולם – בלי תנאי?

1. המקורות

(א) בנבואת נתן לדוד:

כי ימלאו ימיך ושכבת את אבתיך והקימתי את זרעך אחרוך אשר יֵצֵא ממעיך והכניתי את ממלכתו. הוא יבנה בית לשמי ולכונתי את כסא ממלכתו עד עולם. אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והכחתו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם. וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסלתי מעם שאול... ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד עולם (שמ"ב ז', יב-יג).

ובמקבילה בדברי הימים:

הוא יבנה לי בית ולכונתי את כסאו עד עולם... וחסדי לא אסיר מעמו... והעמדתיהו בביתי ובמלכותי עד העולם וכסאו יהיה נכון עד עולם (דה"ב ז"ז, יב).

(ב) בצוואת דוד לשלמה:

למען יקים ה' את דברו אשר דבר עלי לאמר אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני באמת בכל לבבם ובכל נפשם לאמר לא יִכְרַת לך איש מעל כסא ישראל (שם ב', ד).

(ג) בהיראות השנית של ה' לשלמה:

ואתה אם תלך לפני כאשר הלך דוד אביך בתם לבב ובישר לעשות ככל אשר צויתך חקי ומשפטי תשמר. והקמתי את כסא ממלכתך על ישראל לעלם כאשר דברתי על דוד אביך לאמר לא יִכְרַת לך איש מעל כסא ישראל (מל"א ט', ד-ה).

ובמקבילה בדברי הימים:

ואתה אם תלך לפני כאשר הלך דוד אביך ולעשות ככל אשר צויתך וחקי ומשפטי תשמור, והקימותי את כסא מלכותך כאשר כרתי לדוד אביך לאמר לא יִכְרַת לך איש מושל בישראל (דה"ב ז', יז-יח).

(ד) בצוות דוד את שלמה על בניין הבית:

ויהי עלי דבר ה' לאמר... הנה בן נולד לך... הוא יבנה בית לשמי והוא יהיה לי לבן ואני לו לאב והכינותי כסא מלכותו על ישראל עד עולם... אך יתן לך ה' שכל ובינה ויִצְוֶךָ על ישראל ולשמור את תורת ה' א-להיך (דה"א כ"ב, ח-יב).

ובדבריו המקבילים אל כל שרי ישראל:

מדוע מבחין הכתוב בין דוד, שלגביו ההבטחה עד עולם אינה מותנית כלל, ובין שלמה, שלגביו ההבטחה מותנית במעשים? דוד הנו הדגם של בעל התשובה – של החוטא המסוגל לקבל אחריות ולתקן. המהפך העצום שעבר בחייו – מרועה ההולך אחר הצאן למלך על כל ישראל – ורדיפתו על ידי שאול אחרי משיחתו למלך, לימדוהו להכיר בעומק הווייתו את תלותו המוחלטת בקב"ה כאדם וכמלך; על כן גם בחטאיו ובנפילותיו יש ביכולתו לחזור בתשובה ולתקן את מידותיו ומעשיו.

הסגולה המיוחדת הזו של התשובה – של היכולת לתקן – היא שמאפשרת את הבטחת המלכות עד עולם. אין כאן הבטחה שהמלכים שאחרי דוד יהיו כולם צדיקים, אך אפשרות התיקון משמעה שהנפילה אינה סוף פסוק, וניתן להתחיל שוב מן ההתחלה. במובן זה יש משהו נצחי בעצם מלכות בית דוד, ועל כן דווקא לדוד תיתכן ההבטחה הנצחית, הקשורה ישירות בתכונות הבולטות בו כל כך: שפלותו, ענוותנותו ונכונותו לקבל אחריות מלאה על מעשיו.⁶ תלותו בשבטים, בניית ביתו בתוככי עיר דוד – אמנם בחלקה העליון והגבוה, מעל המצודה, אך עדיין בתוך העיר – כל אלו מבטאים היטב את תכונותיו אלו.

התכונה הנצחית היסודית הזו, הטבועה באישיותו של דוד כבעל תשובה, מסבירה היטב את הקשר הנצחי בין מלכות בית דוד ובין ירושלים.⁷ תכונה זו היא גם ההסבר לכך שההבטחה הא-לוהית הראשונית על הנצחיות של מלכות בית דוד ניתנת דווקא בזיקה לקביעות השראת שכינתו של הקב"ה במקדש – בנבואת נתן לדוד בעקבות בקשתו לבנות את בית המקדש: התשובה מאפשרת לחדש את הקשר עם הקב"ה לאחר החטא, ועל כן יש זיקה ברורה בינה ובין המקדש – המקום שבו בחר הקב"ה להשרות את שכינתו ושאותו ייעד גם לכפרה ולתיקון. הקבלה זו בין נצחיות מלכות בית דוד ובין הקביעות של הופעת שכינה וגילוי מלכות ה' במקדש מעידה כי הקביעות והנצחיות הן יסוד מהותי בדוד.⁸

יעלה בדעתו כי נבואה זו נותנת לגיטימציה כלשהי להפרדת מקום עבודת ה', כדרך שיארע לממלכה.

6 דוגמה מאלפת לכך היא משיחת שלמה למלך. למן החטא בבת שבע ואוריה ואילך תפקודו של דוד כמלך לקוי ביותר (ראה פרשיות תמר ואמנון ואבשלום, שמעי בן גרא ושבע בן בכרי). והנה, בראשית ספר מלכים (מ"א א'), כשדוד כבר זקן בא בימים, עולה על הפרק שאלת הירושה. אדוניהו, הבן הגדול יותר, זוכה בתמיכת יואב ואביתר, ומן הסתם גם בתמיכת העם, שאינו מעוניין במלכות שלמה, בנה של בת שבע אשת אוריה, המזוהה עם החטא. ואולם, דווקא עתה דוד 'חוזר וניער', מקיים את שבועתו ומושח את שלמה למלך: דוד מקבל אחריות על מעשיו, על חטאו ועל הבטחתו, ודווקא מבנה של בת שבע יבוא התיקון לחטא. זוהי דוגמה מופתית של תשובה הקשורה באופן ישיר בסוגייתנו – סוגיית המשך המלכות מבית דוד.

7 על פרטי הקבלה זאת עמדנו בשיעור 25, "הבחירה הא-לוהית בירושלים".
8 נציין בהקשר זה את מדרש תהילים (שוחר טוב) על מזמור ס"ב, המנמק (באופן שונה מפשטי המקראות) את מניעת דוד מבניין הבית: "גלוי וידוע לפני ישראל עתידים לחטוא ואני מפיג בו [=במקדש] חמתי וישראל נצולין, ואם אתה [=דוד] בונה אותו הרי הוא קיים ואינו חרב לעולם. אמר לו: והרי הוא יפה. אמר לו: מוטב שאפיג בו חמתי ומחייבו והן נצולים". המדרש מתבסס על הרעיון כי בחינת דוד יש בה מן הנצחיות.

רוב המקורות אינם מתנים את ההבטחה: כך בהבטחה המפורשת הראשונה של מלכות עולם לדוד; בנבואת אחיה השילוני לירבעם בעזבו את ירושלים; במזמור פ"ט, שעיקר עניינו בשאלה מדוע לא התממשה הבטחה זו; כך בישעיהו, בהושע, בירמיהו וביחזקאל – שבנבואתו מובטחת נשיאות דוד עד עולם במקביל להשראת שכינה עולמית;³ וכפי שראינו בתחילת השיעור, כך גם בפסק הרמב"ם בסוגיה זו.

המקורות המתנים את ההבטחה הם: צוואת דוד לשלמה (מ"א ב', ד); דברי דוד לשלמה ולשרים לחזקם בבניין המקדש (דה"א כ"ב וכו'); שבועת ה' לדוד במזמור קל"ב; וההיראות השנייה של ה' לשלמה, לאחר חנוכת בית ה' ובית המלך (מ"א ט', ד-ה; דה"ב ז', יז-יח).

נראה שהקו המבדיל בין הבטחה מותנית להבטחה לא-מותנית עובר בין דוד לשלמה. ההבטחה לדוד – המתייחסת לשלמה – היא עד עולם, והיא קשורה קשר הדוק להבטחה על בניין המקדש. במעבר לשלמה מתחילה ההבטחה הנצחית להיות מותנית בשמירת תורה ומצוות.⁴ הדבר מתחיל בשבועת ה' לדוד – המתייחסת כבר לבנים, ולא לדוד עצמו – ממשיך בדברי דוד לשלמה ולשרים ובצוואתו לשלמה, וחוזר בהיראות ה' לשלמה בעקבות חנוכת הבתים.

לכלל זה חריג אחד – נבואת אחיה השילוני לירבעם – ונראה שהדבר נועד למנוע הבנה מוטעית של משמעותו של פילוג הממלכה. פילוג הממלכה התאפיין בצמצום ניכר ביותר בהיקף השלטון של בית דוד, ובמעבר רוב הממלכה – עשרה שבטים – לשלטונה של מלכות ירבעם. ירבעם עלול היה להסיק מכאן כי ההבטחה על נצחיותה של מלכות בית דוד בטלה, וכי הוא המחליף של בית דוד. על מנת למנוע טעויות אלו, נוסח בנבואת אחיה העיקרון של נצחיות מלכות בית דוד כדרך שנאמר לדוד עצמו, בלא תנאי, לאמור: אף שהיקף שלטונו של בית דוד מצטמצם ביותר, במהותו ממשיך שלטון זה את מלכות בית דוד ואת קיום ההבטחה הא-לוהית לדוד על נצחיות מלכותו. ניסוח זה גם מעמיד את מלכות בית ירבעם כניגוד למלכות בית דוד ושולל את האפשרות שמלכות ירבעם תחליף את מלכות בית דוד. אף שבית דוד קיבל "שבט אחד" בלבד, הדבר בא "למען היות ניר לדוד עבדי", כלומר, על מנת לשמור על נצחיות מלכות בית דוד; ירבעם, לעומת זאת, קיבל את המלכות על עשרה שבטים, אך הדבר מדגיש דווקא את חלקיותה של מלכותו (קבלת המלכות על רוב העם – אך בשום אופן לא על כולו) ואת זמניותה.⁵

3 השימוש במילה "נשיא" בפרקי הגאולה שביחזקאל משמעו שינוי מעמד המנהיג בפני הקב"ה במצב של השראת שכינה עולמית. נקודה זו דורשת כמובן הרחבה, ולא נוכל להאריך בה במסגרת זאת.

4 עלול לעלות מכאן הרושם כי מלכות שלמה דומה למלכות שאול: בשתייהן טמונים סיכויים גדולים, אך הדבר מותנה בהתנהגות המלך. ולא היא: יש להבחין היטב בין מלכות שאול, שהייתה במהותה מלכות לשעה (ואין כאן המקום להוכיח זאת), לבין מלכות שלמה וזרעו, שהגם שהיא תלויה במעשיהם, היא חלק מן המלכות הנצחית במהותה של בית דוד אביהם.

5 ייתכן שיש לציון הנצחיות של מלכות בית דוד בהקשר זה תפקיד נוסף. הדגשת הקשר בין מלכות בית דוד הנצחית ובין הבחירה הא-לוהית הנצחית בירושלים מבהירה לירבעם כי ירושלים תישאר עיר הבחירה הנצחית של עם ישראל לדורות, ומהווה יותר מאשר רמז לירבעם, לבל

אחר, בעוד שסוכה שנפלה, ניתן להעמידה מחדש בנקל, והרי היא המשך לסוכה הקודמת. ביאור זה עומד אף הוא על הקשר המהותי שיש במלכות בית דוד בין הארעיות והזמניות ובין הקביעות והנצחיות.

גם הרב קוק מתייחס לנושא, בדונו בהזכרת מלכות בית דוד בברכת הלבנה:

דוד מלך ישראל חי וקים – מלכות בית דוד היא יסוד לאומה הישראלית, בזה שהיא הולכת עם הנהגת מלכות שמים הדבוקה באומה בכללה לדורותיה, והיא נושאת עיניה למרחוק ליסודו של עולם, וגם את הליכות הצדק והמשרים היא דנה על פי מדת הנצח והאחרית הגדול שיש לכללות כנסת ישראל בעולם, לא על פי ההוה בלבדו, המרכז לפעמים את הלב מפני המראה של השעה, מפני שאינו יודע אחרית דבר. זאת היתה המעלה העליונה של דוד, שהיה לבבו שלם עם ד', ועל כן היתה מלכות בית דוד ביסודה דבקה לנבואה, ועשה כל מעשה על פי עצת ד' הנשגבה, כי לא ממלכת שעה היא כי אם ממלכת עולמים, ששינויי הזמנים והדורות לא ישלטו עליה. 'ודוד עבדי נשיא להם לעולם' (יחזקאל ל"ז, כה). והעטרה של מלכות בית דוד, שהיא כל כך כוללת עד שהיא נמשלת אל הבריאה בכללה, כוללת בה גם את הכחות הנפשיים של אבירות וקשיות לב, שהם מוכרחים לשלימות המלכות, ורק כשהם נצרפים ונמתקים הם מוצאים את מקומם ההגון והמסודר בתוך הנהגתה, ומתוך כללותם של כל הכחות הדרושים לה תעמוד במילואה על כל האושר והטוב. העין החודרת, הרואה את ההשקפות המרות בהפכך לטובה, תהיה אז הכרתה את טוב המציאות ואת אור האהבה והחסד במעלה היותר ברורה, רוממה ועליונה. המיעוטים מתרבים, והפגיונות מתמלאות, 'כירח יכן עולם ועד בשחק נאמן סלה' (תהילים פ"ט, לח), 'עטרת תפארת לעמוסי בטן', דוד מלך ישראל חי וקים. ואחר ישובו בני ישראל ובקשו את ד' א-להיהם ואת דוד מלכם, ופחדו אל ד' ואל טובו באחרית הימים (הושע ג', ה) (עולת ראייה חלק א עמ' תל-תלב).

סוד נצחיותה של מלכות בית דוד הוא בהליכתה עם הנהגת מלכות שמים לדורותיה. ומעניין שדוד המלך נזכר בברכת הלבנה, המשולה למלכות, ש"לית לה מגרמה כלום" (זוהר בראשית קפא ע"א) – אין לה דבר משל עצמה; אור הירח נובע מאור השמש, אך הוא מאיר ביום ובלילה, וזהו סוד נצחיותו.¹⁰

10 הדברים ארוכים ועמוקים, ולא נוכל להרחיב יותר מכך. נזכיר רק את דברי רבנו בחיי בפירושו על השמות פרץ וזרח (בראשית ל"ח, ל): "...כי זרח כנגד החמה שזורחת תמיד בעיני שווה, ופרץ כנגד הלבנה שהיא פעם מתמלאת פעם חסרה ונפרצת, על כן יתחייב מלכות בית דוד הבא מפרץ להיות בזמן מן הזמנים פעם קיים פעם בטל... ולפי שמלכות בית דוד בא מפרץ ופרץ כנגד הלבנה הזכירו חכמי האמת בחדוש הלבנה 'ושלח ליה סימנא דוד מלך ישראל חי וקיים'. והמאמר הזה על דרך פשוטו, כי קרא הלבנה בשם דוד לפי שדוד בא מפרץ שהוא כנגד הלבנה, ועוד שהלבנה נקראת 'המאור הקטן' (בראשית א', טז) וכתב בדוד 'ודוד הוא הקטן' (ש"א ל"ז, יד)".

ג. כמה היבטים בחיי דוד ואישיותו המבארים את בחירתו עד עולם

הגמרא ביומא (כב ע"ב) אומרת:

אמר רב יהודה אמר שמואל: מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול? מפני שלא היה בו שום דופי. דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק: אין מעמידין פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו, שאם תזוח דעתו עליו אומרין לו: חזור לאחוריק.

ומסביר רש"י על אתר:

שלא היה בו שום דופי משפחה, ויתגאו המלכים היוצאים מזרעו על ישראל, אבל דוד – מרות המואביה אתא [בא].

מוצאו של דוד מרות המואביה מבליט את דופיו ופוגם בייחוסו המשפחתי. והנה, דווקא תלותו התמידית הזאת היא היא סוד נצחיותו.⁹

באופן דומה מבאר המהר"ל מפראג את הביטוי "סוכת דוד הנופלת" (עמוס ט', יא):

דע שנקרא מלכות בית דוד סוכה. כי כל מלכות נקרא בית... מפני החזק והקביעות שיש למלכות... ולפיכך קרא מלכות בית דוד סוכה, לפי שמלכות בית דוד הוא מלכות א-לקי, לא כמו שאר מלכות שהוא חול, ולפיכך לא קראו אותו בית שהוא בנין קבוע כמו הדברים הטבעיים שהם בעולם קבועים, אבל הדברים הא-לקיים אינם בעולם הזה קבועים, רק הם ארעי כמו הסוכה... ואמר 'ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת' (עמוס ט', יא), הבית כאשר נופל נתבטל ענינו הראשון שהיה לו, ואם חוזר לבנות הוא בית חדש, ולא נקרא שהקים בית נופל, שכבר נתבטל, רק כאלו בנה בית חדש מתחלה. אבל הסוכה, שאינו בית, שהוא בנין גמור וקבוע, ובקלות הוא חוזר ומעמידו, לכך אם נפל שייך בו הקמה והוא חוזר לענין הראשון בקלות, וכן מלכות בית דוד שהוא עומד להקמה אחר נפילת המלכות, נקרא המלכות 'סוכת דוד הנופלת'...

ומה שקרא רב נחמן משיח בשם 'בר נפלי' (סנהדרין צו ע"ב), בא לגלות על מה שאמר הכתוב 'לא יסור שבט מיהודה' (בראשית מ"ט, י), כי משיח נקרא 'בר נפלי' שהמלכות נפלה ועומד להקימה... ומאחר שהוא כך אם כן לא סר שבט מיהודה, שכאשר יבא מלך המשיח אין זה רק שיקים סוכת דוד הנופלת... ולא יהיה מלכות חדש... רק שמקים אותה ושם ראשון עדיין עליה, והרי לא סר שבט מיהודה (נצח ישראל פרק ל"ה).

המהר"ל מבאר כי מלכות בית דוד משולה לסוכה, ולא לבית, מפני שבית שנפל, הבית שנבנה במקומו הרי הוא בית חדש,

9 הדבר מומחש היטב באגדה שלפיה מלכתחילה נקצבו לדוד שלוש שעות חיים בלבד, ואת שבעים שנותיו קיבל במתנה מאדם הראשון (ילקוט שמעוני בראשית סימן מא), כלומר: עצם חייו הם מתנה גמורה. ודווקא תחושה זו של תלות גמורה מבטאת, באופן פרדוקסלי, את הנצחיות.

מחדש אל מלכות הנצח על ידי תורה ומצוות, שמירת חוקים ומשפטים, לפיכך מותנה המשך מלכות בית דוד בקיום תורה ומצוות.¹²

* * *

בכך סיימנו את ההתבוננות הכוללת בתהליך בחירת ירושלים והמקדש, בהבנת הזיקה היסודית בין מלכות למקדש ובהבנת ההבטחה כי מלכות בית דוד תיכון עד עולם והחילוק הברור בין דוד לשלמה ביחס לבחירה זו.

השיעור הבא יהיה בע"ה שיעור סיכום.

* *
 * כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ה *
 * עורך: בעז קלוש *
 * *
 * *
 * בית המדרש הווירטואלי שלידי ישיבת הר עציון *
 * האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
 * האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
 * *
 * משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
 * דוא"ל: office@etzion.org.il *
 * *

כל התכונות של דוד שעמדנו עליהן – השפלות והענווה, התחלת דרכו כרועה צאן, ההכרה שחייו ניתנו לו במתנה מאת הקב"ה, הדופי שבייחוסו המשפחתי והיותו בעל תשובה – כל אלו מאפשרים להבין מדוע כל חייו כרוכים בהנהגת מלכות שמים, ועל כן קשורים בנצח.

שלמה מתחיל מנקודה אחרת לחלוטין. שלמה נולד בבית המלכות במציאות הקרובה לשלמות בכל המישורים: בתחום הצבאי – יש שלום (כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו, "דה"א כ"ב, ט); בתחום המדיני – עם ישראל שולט בגבולות הרחבים של הממלכה, העולם כולו מכיר בחכמת שלמה ומלכותו מהווה דגם, הממלכות הסמוכות מעלות לו מנחה, הוא מתקשר עם מצרים ונושא את בת פרעה, כורת ברית עם צור ונושא עוד נשים נכריות רבות כחלק מבריתות עם ממלכות רבות; בתחום הכלכלי יש בארץ שפע עצום, הכסף כאבנים והארזים כשקמים לרוב, ובארץ בכלל ובירושלים בפרט מתרחשת בנייה ממלכתית בהיקף אדיר. בתוך המכלול הזה נבנים גם בית ה', ולמרגלותיו – בית המלך, הבנוי מעל העיר ובצמידות לבית ה'. "וישב שלמה על כסא ה' למלך" (דה"א כ"ט, כג).

אלא שכל אלו הביאו את שלמה לתחושה חזקה של ביטחון ושל קביעות, ולמחשבה (כפי שמעידה תפילתו) כי המקדש הנו מקדש עולמי: מקדש שמיועד לכל העולם, ושיישאר על מכונו עד עולם. תחושה זו הביאה את שלמה לריבוי נשים, סוסים, כסף וזהב (היינו: להיפוך מגמת התורה באשר ליעוד המלכות) ולגאווה, שהיא פועל יוצא של החכמה מחד גיסא ושל המצב הצבאי, המדיני והכלכלי מאידך גיסא. תחושת קביעות היא היפוכה של תחושת תלות, והיא גרמה, במידה מסוימת, לניתוק מאת מלכות ה' ולטשטוש הגבולות הראויים בין המלכות הארצית ובין מלכות ה', שתוצאתה – במות לעבודה זרה.

מלכות כזו אינה יכולה להיות מלכות נצח, ותיקונה הוא בפילוגה, בצמצום היקפה והשפעתה,¹¹ וכן בקביעה כי מלכות דוד עד עולם אמנם תתקיים אך רק "אם תלך לפני כאשר הלך דוד אביך בתם לבב ובישר לעשות ככל אשר צויתך חקי ומשפטי תשמר" (מל"א ט', ד); זהו התנאי שנתחדש עם זרעו של שלמה להבטחת נצחיותה של מלכות בית דוד.

נמצא שדווקא התחושה של קביעות בלתי-תלויה היא היא שמנתקת, באופן פרדוקסלי, בין מלכות בשר ודם למלכות ה', מפני שקביעות פירושה שיש למלכות בשר ודם קיום עצמי, ללא קשר למלכות ה'. קיום שכזה הוא קיום חלקי וזמני, ולא קיום שלם ונצחי; הדרך היחידה להחזירו לנצחיותו היא לחברו

11 המדרש (שיר השירים רבה א י) ממחיש היטב את משמעותו של צמצום מלכות שלמה, לא רק בהיקף אלא גם במהות: "שלש ירידות ירד שלמה. ירידה ראשונה: מאחר שהיה מלך גדול מסוף העולם ועד סופו נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ישראל, הדא הוא דכתיב 'משלי שלמה בן דוד מלך ישראל' (משלי א', א). ירידה שנייה: מאחר שהיה מלך על ישראל נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ירושלים, הדא הוא דכתיב 'אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים' (קהלת א', יב). ירידה השלישית: מאחר שהיה מלך על ירושלים נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ביתו, שנאמר 'הנה מטתו שלשלמה... כלם אחוזי חרב' (שיר השירים ג', ז). ואפילו על מטתו לא היה מלך, שהיה מפחד מן הרוחות".

12 הצגנו כאן את תמצית ההבדל בין מלכות דוד למלכות שלמה. השלמת הדברים ופירוטם יבואו בע"ה וכלי נדר בהמשכו של השיעור בשנה הבאה, כשנדון בפירוט בפרקי דוד ושלמה.